

А. Ф. Паладьєва, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

РОЛЬ СТАРОДАВНІХ МОВ У ЗМІСТІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПЕРІОД 1898 ПО 1905 РР.

Паладьєва А. Ф.

Роль стародавніх мов у змісті шкільної освіти в період 1898 по 1905 рр.

У статті обґрунтовано роль стародавніх мов у змісті шкільної освіти в період 1898 по 1905 рр.; розкрито зміст та особливості педагогічних дискусій щодо вивчення стародавніх мов у вітчизняних гімназіях; виявлено причини, що впливали на хід проведення реформуванням середньої школи; обґрунтовано пропозиції педагогічної громадськості та преси для вдосконалення навчального процесу гімназій; проаналізовано нормативно-правові документи щодо вивчення грецької та латинської мов; представлено різні погляди на запровадження та вивчення стародавніх мов.

Ключові слова: стародавні мови, гімназії, середні навчальні заклади, навчальний процес, реформування середньої школи.

Паладьєва А. Ф.

Роль древних языков в содержании школьного образования в период 1898 по 1905 гг.

В статье обоснованно роль древних языков в содержании школьного образования в период 1898 по 1905 гг.; раскрыты содержание и особенности педагогических дискуссий относительно изучения древних языков в отечественных гимназиях; обнаружены причины, которые влияли на ход проведения реформирования средней школы; обоснованы предложения педагогической общественности и прессы для совершенствования учебного процесса гимназий; проанализировано нормативно-правовые документы относительно изучения греческого и латинского языков; представлены разные взгляды на внедрение и изучение древних языков.

Ключевые слова: древние языки, гимназии, средние учебные заведения, учебный процесс, реформирование средней школы.

Сучасні соціально-економічні перетворення, що відбуваються в українському суспільстві, відображаються і на зміні освітньої парадигми як ключового фактора суспільного прогресу, що має забезпечити не тільки

кількісні параметри освіти, а й сприяти досягненню високої якості і ефективності, конкурентоспроможності освітньої системи, її відповідності сучасним викликам. У зв'язку з цим переглядаються зміст, форми та структура середньої освіти.

Тому сьогодні, коли відбувається реформування національної освіти, коли в контексті інноваційних процесів в освіті з'являються тенденції підвищеної уваги до античності і класичних мов, актуалізується проблема педагогічних дискусій щодо викладання стародавніх мов в гімназії другої половини XIX – початку XX століття. Адже дослідження та вивчення причин цієї полеміки, її змісту та напрямів дасть змогу уникнути помилок у реформуванні сучасної шкільної освіти.

Мета статті – обґрунтувати роль стародавніх мов у змісті шкільної освіти та розкрити зміст та особливості педагогічних дискусій щодо вивчення стародавніх мов у вітчизняних гімназіях в період 1898 по 1905 рр.

До цієї проблеми у досліджуваній період зверталися безпосередні учасники реформуванні освіти – К. Ушинський, Є Шмід, Д. Тихомиров, О. Мусін-Пушкін, Д. Галанін, І. Альшинцев, С. Степанов, П. Каптерев та ін. проте їхні розвідки носили частіше інформаційний характер, ніж аналітичний.

У період незалежності України з'являються праці, які торкаються проблеми різних поглядів на реформу гімназійної освіти, проте проблема дискусій навколо стародавніх мов розглядається опосередковано, без відповідних акцентів (Л. Березівська, Т. Мащенко, С. Максимова, С. Фатальчук, Л. Нікшінова та ін.).

Кінець XIX ст. відзначився реформуванням середньої школи. Це було однією з найважливіших проблем Міністерства народної освіти.

Спроби внести деякі зміни в навчальні плани школи не давали бажаних результатів. Цього не міг не бачити і не розуміти новий міністр М. Боголенов. У циркулярі від 8 липня 1899 р. він визнав, що школа має серйозні недоліки, на які звертає увагу громадськість, особливо педагоги і батьки. Це відчуженість школи від сім'ї, її крайній формалізм, перевантаження учнів, надлишок

класицизму, слабе викладання російської мови, історії, літератури тощо [9, с. 259 – 260].

З цією метою була створена спеціальна комісія із представників міністерства народної освіти, професорів, педагогів, лікарів, яка 7 січня 1900 року розпочала свою роботу. Відкриваючи перше засідання, міністр оголосив її завдання: „всесторонне обсудить существующий строй средней школы, выяснит его недостатки и укажет меры к их устранению при условии сохранения основ классической гимназии и реального училища, двух главных типов средней школы в России” [8, с. 2 – 3].

Комісія працювала надзвичайно інтенсивно. З 7 січня по 7 березня було проведено 32 загальних засідання, і велику кількість засідань підкомісій. По всіх питаннях виникали дискусії. Але найгарячіші вони були з питання: який тип школи обрати: класичний чи реальний, а значить – якої ваги потрібно надавати стародавнім мовам?

Хід дискусії з цього питання можна прослідкувати за змістом восьми великих томів, в яких детально видрукувані всі матеріали роботи комісії під назвою: „Труды высочайше учрежденной комиссии по вопросу об улучшении в средней общеобразовательной школе” (1900).

Навколо цих положень розгорнулася широка полеміка. У ході дискусії було висловлено багато думок з приводу типу середньої школи. Єдиної думки не було досягнуто. „В виду разногласия во взглядах на задачи школы, члены комиссии пришли к разным выводам по вопросу о том, какому типу ее отдать предпочтение. Не достигнув единомыслия в этом кардинальном вопросе, комиссия, в лице ее отдельных членов и подкомиссий, установила следующие типы: гимназия с двумя древними языками (подкомиссия К. Кедрова), гимназия с одним латинским языком (подкомиссия А. Кирпичникова), реальное восьмиклассное училище (подкомиссия Н. Билибина), школа с бифуркацией на гимназию с латинским языком и восьмиклассное реальное училище (подкомиссия А. Муромцева), гимназия, допускающая применения принципа индивидуализации в обучении (подкомиссия М. Завадского), и

общеобразовательная школа нового типа (подкомиссия П. Виноградова)” та ін.

Думки розійшлися також і з приводу, коли розпочинати вивчення стародавніх мов. М. Завадський, А. Кірпічніков пропонували латинську мову починати вивчати з 3-го класу, А. Муромцев – з 4-го, а К. Кедров – з 2-го. Стосовно грецької мови тут також був різнобій: одні (М. Завадський, А. Муромцев) пропонували починати з 5-го, інші – з 4-го, а ще інші (К. Кедров) – з 3-го.

У зв’язку з тим, що комісія не виробила єдиного проекту реформування середньої школи, цар дав розпорядження створити нову комісію.

Головою цієї комісії було призначено К. Яновського, попечителя Казанського навчального округу.

На початку 1901 р. комісія К. Яновського запропонувала свій проект реформування середньої школи під назвою „Устав гимназий и прогимназий”. Згідно цього проекту „криме гимназий восьмиклассных, учреждаются, в зависимости от надобности и возможности, гимназии в составе четырех (V – VIII) или шести (III – VIII) старших классов. Два низших класса гимназии вместе с приготовительным могут быть отдельными от гимназии, составляя особую подготовительную школу. По предметам учебного курса гимназии разделяются: 1) гимназии с двумя древними языками и 2) гимназии с одним латинским языком. При гимназиях с одним древним языком могут быть учреждаемы параллельные классы с курсом реальных училищ или гимназий с двумя древними языками, а при сих последних – с курсом гимназий с латинским языком. В учебный курс гимназий с одним древним языком входят следующие предметы: Закон Божий (16 уроков), русский язык с церковнославянским и словесность (30 уроков), основания логики (1 урок), латинский язык (32 урока), математика (29 уроков), физика с космографией (11 уроков), естествоведение (8 уроков), география (9 уроков), история (16 уроков), французский (24 урока) и немецкий (11 уроков) языки, рисование (8 уроков) и чистописание (2 урока). Вводятся обязательные классические упражнения, пение и ручной труд” [3, с. 56].

Цей проект був надрукований і відправлений на обговорення попечительських рад. Проте реалізувати цього задуму не вдалося.

14 лютого 1901 р. сталася трагічна подія. Було тяжко поранено М. Боголенова студентом П. Карповичем під час прийому відвідувачів у приміщенні міністерства. 2 березня після тяжких страждань він помер.

24 березня 1901 р. міністром народної освіти було призначено члена Державної Ради, генерал-ад'ютанта П. С. Ванновського, з призначенням якого була значно активізована робота міністерства народної освіти з реформування середньої школи. У кінці травня 1901 р. була створена нова комісія під головуванням самого міністра, яка збиралася вісім разів з 28 травня 1901 р. по 7 червня цього ж року [4, с. 129; 7, с. 90].

За цей короткий час комісія із 25 осіб (співробітники міністерства народної освіти, академіки: П. Нікітін, О. Пипін, професори: П. Виноградов, О. Кірпічніков, директори класичних гімназій і реальних шкіл, медики) закінчила розробку проекту „Основних положений устройства общеобразовательной средней школы”, склала таблиці уроків і конспекти начального плану і, разом з тим, розглянула питання про порядок введення нових планів викладання в існуючій чоловічій гімназії, прогімназії і реальному училищі.

Згідно з проектом „Основных положений устройства общеобразовательной средней школы”, вироблених комісією, „загальноосвітня середня школа повинна бути єдиною, семирічною загального типу для всіх навчальних закладів цього роду” [5, с. 61].

Своїм завданням вона має давати учням закінчену загальну середню освіту і одночасно готувати до вступу у вищі навчальні заклади. Перші три класи представляють повний курс нижчої школи і вони є загальними і обов'язковими для всіх учнів.

Починаючи з 4 класу учні діляться на 2 групи: одні вивчають додатковий курс природознавства і графічні мистецтва; інші – в той же час вивчають латинську мову. Грецька мова „в качестве предмета необязательного может

быть допускаема по особо установленной программе в зависимости от состояния экономических средств, размеров помещения и количества, изъявивших желание изучать этот язык учеников” [5, с. 62].

В той же час за цим проектом для вступу в університет без екзаменів треба було знати дві стародавні мови, що, безумовно, повинно було спонукати тих, хто бажав зробити кар’єру, вивчати обидві мови. „Изучавшие оба древних языка, – зазначалося в проекті „Основных положений» – можуть бути прийняті на всі (підкреслено нами – А. П.) факультети без вступних екзаменів. „Изучавшие один латинский” – на факультети – історико-філологічні та богословські з додатковим екзаменом з грецької мови [5, с. 62].

Вступ у вищі навчальні заклади тих, хто зовсім не вивчав стародавніх мов, „производится на основании правил и программ, которые имеют быть выработаны соответствующими факультетами и утверждены министром народного просвещения” [5, с. 62].

Пропонувалося зберегти класичні гімназії лише в 5-ти містах: Санкт-Петербурзі, Москві, Києві, Варшаві і Юрьеві (по одній в кожному з цих міст).

Результати роботи комісії П. Ванковський у червні 1901 р. представив царю. Цар майже повністю схвалив результати комісії і її пропозиції. За дозволом царя „Основные положения” були відправлені на обговорення і оцінку різних відомств.

„Не соглашаясь с проектированным комиссией П. С. Ванновского строем общеобразовательной средней школы, члены совета министра народного просвещения Н. Х. Вессель представил свой проект „устава гимназий и прогимназий” с объяснительной к нему запиской и учебными планами. В нем Н. Х. Вессель выступает защитником семиклассной полуклассической школы, с обязательным преподаванием латинского языка с первого до последнего класса при 32 часах, при том с систематическом курсом, не разделенным на два концентра; он допускает существование и школы с двумя древними языками в университетских городах «и там, где это будет нужно», при чем греческий язык должен начинаться с 4-го класса и изучаться при 20 уроках” [7, с. 103].

Але цей проект М. Весселя не було взято до уваги.

Новий проект реформування школи був готовий до подання в Державну Раду, але цього не було зроблено. 11 квітня 1902 р. П. Ванновський був звільнений з посади міністра, а на його місце в той же день було призначено Г. Е. Зенгера. Новий міністр, „не сочувствуя в целом преобразовательной деятельности своего предшественника, вынужден был силою обстоятельств идти по его пути, несколько смягчая только определенность его начинаний”.

Матеріали по реформі середньої школи напрацьовані попередником були передані на обговорення Вченому комітету міністерства народної освіти.

15 березня 1903 р. в пресі з'явилося повідомлення, що „Государю Императору благоугодно Высочайше преподать министру народного просвещения указания, долженствующие служить главными основаниями подлежащих разработке законопроектов о средней школе” [2, с. 331].

Серед цих вказівок звертає на себе увагу така теза: „Гимназии сохраняют восьмиклассный состав; в них преподаются оба древних языка, но обучение греческому языку в большей части их не обязательно” [1, с. 159 – 160].

Серед побажань царя була і така, де пропонувалось „помимо гимназий реальных училищ должны быть организованы средние учебные заведения с законченным общеобразовательным курсом при шестиклассном составе. Окончание курса в этих учебных заведениях дает право на службу в губернии” [1, с. 160].

Через 2 тижні, 28 березня, цар дав міністру ще одне розпорядження, яке стосувалося безпосередньо викладання стародавніх мов: „В тех гимназиях, – писал цар, – в которых на основании таблицы уроков, Высочайше утвержденной 20-го июля 1902 г., начало изучения греческого языка отнесено к V классу, приступить к постепенному, начиная с 1903 – 1904 учебного года, введению необязательности изучения греческого языка, с тем, чтобы для учеников, имеющих перейти нынешнею весною и в ближайшие последующие годы из IV класса в V без изучения греческого языка в предыдущих классах, изучение означенного предмета не было обязательным до окончания ими

гимназического курса, и с тем, чтобы будущие абитуриенты гимназий, не обучавшиеся греческому языку, пользовались теми же правами, которые ныне приобретаются окончанием гимназического курса, с тем лишь ограничением, что они могут быть принимаемы в число студентов историко-филологических и восточного факультетов, а также в историко-филологические институты не иначе, как по выдержании дополнительного испытания из греческого языка по программе, которая имеет быть установлена в законодательном порядке гимназий” [1, с. 162].

Отримавши царський рескрипт, міністр Г. Зенгер доручив Вченому комітету та Раді міністра розробити відповідний проект реформи.

Провівши 20 засідань, Вчений комітет підготував проект „Устава гимназий, прогимназий и подготовительных школ”. Згідно цього проекту пропонувався новий тип школи – шестирічка, самостійний навчальний заклад, який мав готувати службовців на рівні губерній, і не давав права вступати в університет. Крім того, гімназія зберігала поділ на два типи: 1) з однією та двома стародавніми мовами. До числа обов’язкових предметів входила латинська мова (30 год.), на грецьку мову відводилося 24 години (для гімназій з двома мовами). Цікавим у проекті було те, що міністру надавалося право „отступать от установленной таблицы часов по предметам, но только с целью усиления занятий древними языками” [7, с. 109].

Проте цей проект не отримав життя. Міністр Г. Зенгер був звільнений у квітні 1904 р., а на його місце було призначено генерал-лейтенанта В. Глазова.

Новий міністр, звичайно, змушений був рахуватися з напрацюваннями попередників з проблеми реформ середньої школи. Але в нього було своє бачення з цього питання.

Перше, що він зробив, видав циркуляр від 18 травня 1904 р., який встановив на 1904–1905 н. р. нову таблицю уроків для перших шести класів гімназій, зберігаючи попередні навчальні плани на наступний навчальний рік.

Нові й більш суттєві зміни в організації навчального процесу були проведені в 1905 р. Пропонувалося в гімназіях з однією стародавньою мовою

ввести у 1905 – 1905 н. р. замість грецької мови в 7 класі землезнавство і філософську пропедевтику та додати години російської мови, фізики і німецької мови.

В гімназіях з двома стародавніми мовами було вирішено ввести в 7 і 8 класі тільки філософську пропедевтику замість грецької мови.

Виконуючи таким чином план реформування школи, накреслений попередниками, В. Глазов збирав матеріал і готував фундамент для перебудови середньої школи на нових засадах. З метою зібрати фактичні дані міністр скликав нараду попечителів навчальних округів з 7 по 17 серпня. Крім попечителів на нараду були запрошені товариш міністра, деякі із членів Ради міністра, голова Вченого комітету, директор і віце-директора департаментів загальних справ і народної освіти, зав. відділом технічних і промислових училищ та ін. [6, с. 10].

Серед різних питань розглядалось і питання стародавніх мов. Наприклад, пропонувалося, щоб в тих класичних гімназіях, де залишено обидві стародавні мови як обов'язкові предмети, викладання їх проводилося більш поглиблено з метою отримання ґрунтовної класичної освіти [6, с. 12].

Після проведення наради була утворена комісія на чолі з директором департаменту народної освіти О. Тихомирова, яка працювала з 23 березня по 8 квітня 1905 року. Результатом роботи цієї комісії були положення про підготовчі школи і гімназії. Планувалося створити двоступеневу школу: перша ступінь – п'ятиріччя, що мала об'єднати курс початкового трьохрічного навчання з двома першими класами середньої школи. Друга ступінь – шестирічна школа, яка поділялася на три типи: класичну, латино-реальну, реальну. Таким чином, середня школа ставала 11-річною.

Разом з тим і ці ідеї свого продовження не отримали, бо в жовтні 1905 р. В. Глазова було відправлено у відставку. Учні, батьки, громадськість втомилися від різних проектів реформування школи, які залишалися на папері. Протягом 8 років школа топталася на місці.

Отже, період з 1898 по 1905 рр. можна назвати періодом поглиблення

кризи у викладанні стародавніх мов, на які впродовж цього періоду кількість годин все зменшувалася. Відповідно і дискусії були вже не такими гострими. Бо ті, хто виступали проти засилля класичних мов певною мірою були задоволені змінами у змісті середньої освіти, зокрема, викладання стародавніх мов, а голос захисників класицизму був уже не таким сильним, бо не мав належної підтримки.

Перспективою подальшого дослідження з цієї проблеми вбачаємо у розкритті причин, змісту та особливостей згасання педагогічних дискусій щодо вивчення стародавніх мов у вітчизняній гімназійній освіті в період 1905–1917 рр.

Література

1. **Знаменский С.** Средняя школа за последние годы. Ученические волнения 1905–1906 г. и их значение / С. Знаменский. – СПб. : Тип-я Б. М. Вольфа, 1909. – 294 с.

2. **М. Ст.** Главные основания законопроектов о средней школе / М. Ст. // Вестник Европы. – 1903. – Кн. 5. – май. – С. 331 – 338.

3. **Малиновский Н. П.** Очерк по истории реформы средней школы 1804–1910 г / Н. П. Малиновский // Русская школа. – 1910. – Т. 3. – Кн. 9 – 12. – С. 39 – 66.

4. **О** предстоящих реформах учебного строя // Вестник воспитания. – 1901. – № 4. – апрель. – С. 129 – 143.

5. **Основные** положения устройства общеобразовательной средней школы // Русская школа. – 1910. – Т. 3. – № 9 – 12. – С. 61 – 62.

6. **Совещание** попечителей учебных округов // ЖМНП. – 1904. – ноябрь. – Ч. 356 (№ 11). – С. 9 – 15.

7. **Степанов С.** Обзорение проектов реформы средней школы в России, преимущественно в последнее шестилетие (1899 – 1905 гг.) / С. Степанов // ЖМНП. – 1907. – № 7. – февраль. – С. 73 – 122.

8. **Труды** высочайше учрежденной комиссии по вопросу об улучшениях в средней общеобразовательной школе : в 8-ми т. – Т. 1. – СПб., 1900. – 493 с.

9. **Учреждение** комиссии по вопросу об улучшениях в средней школе // Хрестоматія. – 1937. – С. 259 – 260.

Palag'eva A. F.

The Role of Ancient Languages in Educational Content in Secondary School during 1898 – 1905

The article deals with the argumentations of the role of ancient languages in the content of school education in the period of 1898-1905; the content and peculiarities of the pedagogical disputes about ancient languages in the native gymnasium were revealed; the reasons, which influenced on the course of secondary school reform realizing were discovered; the proposals of pedagogical publicity and press for the improvement of the educational process of the gymnasium were given; it was analyzed the normative and law documents about learning Greece and Latin language; many points of view on the implement and learning of ancient languages were introduced.

Key words: ancient languages, gymnasium, secondary educational establishments, educational process, secondary school reforming.

Відомості про автора

Паладьєва Алла Федорівна – старший викладач кафедри теорії іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.